

Sabina **DIALOGUL:**
CORNICIUC **REFLEXE**
INTERDISCIPLINARE

Noțiune familiară vorbitorilor, termen frecvent utilizat în procesul interacțiunii verbale, *dialogul* a ajuns un însemn al societății moderne, având miza desființării barierelor lingvistice, culturale și de mentalitate pentru a facilita comunicarea și înțelegerea.

E suficient să amintim aici titlurile unor emisiuni sau rubrici radiofonice și televizate (*Dialog deschis, Dialog deschis cu ascultătorii, Dialogul artelor, Idei în dialog, Dialoguri neprotocolare, Cinedialoguri* etc.), evenimentele desfășurate, în spațiul românesc, în cadrul Anului European al Dialogului Intercultural – 2008 (*La taifas cu „Ceilalți”, Identități în dialog, Caravana dialogului intercultural, Dialogul omului cu pământul*) ca să ne dăm seama că lexemul-cheie din sintagmele de mai sus (*dialogul*) este o emblemă și o condiție fundamentală a existenței sociale.

Nici nu se știe bine dacă studiul dialogului cade, în primul rând, în sarcina lingvistului, entitatea de care ne ocupăm aici fiind „forma prototipică de funcționare a limbii în cadrul societății”¹, sau a literatului, dialogul constituind fie nucleul conceptual al operei literare, fie modalitatea de exprimare artistică, iar înțelegerea textului presupune o comunicare între doi subiecți, condiționată de coapartenența lor la o comunitate cultural-axiologică și linguală („minimum dialogic”: autorul ca subiect creator și cititorul ca subiect receptor concreator)², sau a filozofului³, sau a psihologului, a logicianului sau a științelor comunicării, ingerințele de natură psihologică, verbală și extraverbală fiind evidente.

Firește, nu putem exclude din sfera celor interesați de buna desfășurare a dialogului pe omul de rând. Ancorat în diverse activități, el interacționează cu alții, cu ceilalți, și e preocupat nu doar de *ce* spune, *cum* spune, dar și de *cui* spune. Corelarea grijulie a acestor dimensiuni este în măsură să consolideze raportul *je / autre* și să „micșoreze” traiectul dintre Emițător și Receptor.

Acestea fiind spuse, devine limpede multitudinea posibilităților de interpretare a dialogului, fapt ce derivă din diversitatea criteriilor și a perspectivelor de abordare.

În accepție clasică, tradițională, dialogul nu este altceva decât vorbire între mai multe persoane (< gr. *dia* – „prin”, „între” + *logos* – „vorbire”).

Omul, având așezat la temelia ființei sale *cuvântul* semnificativ, edificator și fortifiant, este indisociabil de comunicare, relație de coparticipare între „subiecți cooperanți”⁴.

Constantin Parfene subliniază, pe bună dreptate, că „dialogul este un mod de viață și conviețuire, prin dialog oamenii se găsesc și se cunosc reciproc”⁵, iar din statutul dialogic (deci comunicativ, social) al ființei umane s-a constituit limbajul și, simultan, posibilitatea proiectării unei alte existențe⁶.

Relevante pe această direcție de gândire sunt reflecțiile lui Constantin Noica în *Povestiri despre om*: „Ce extraordinară este, în pustiul mărilor și al întinderilor mute, ivirea făpturii conștiente! Și ce însuflețită e căutarea ei după o alta. Din ceasul acesta încep să *curgă* lucrurile... Un om înfruntă un alt om; o conștiință de sine căută pe alta. Ce se petrece într-una, se petrece în cealaltă și pentru o clipă ele intră în cumpănă”⁷. Fragmentul pune în valoare inter-umanul, fructul necesității omului de a comunica și a se comunica în raport cu alții.

După cum bine remarcă cercetătorul Ștefan Munteanu, într-o reușită incursiune în stilistica dialogului, „*a comunica* nu mai poate fi interpretat drept altceva decât *a fi cu ceilalți, a fi în lume*, cu toată voința, energia și ființa noastră”⁸, iar comunicarea prin limbaj înseamnă a te adresa altcuiva din nevoie, directă sau indirectă, liberă sau impusă, de a stabili, prin medierea semnelor verbale, contact uman cu el, în a cărui conștiință cuvintele tale doresc să pătrundă și să aibă ecou⁹.

Așadar, schimbul dialogal face posibilă sporirea intensității adeziunii la cele comunicate, asigurând comunizarea ideilor, a judecăților ce se vor „dizolvate” în alteritatea receptoare, care primește semnul și îl înțelege.

În consonanță cu cele enunțate supra sunt și afirmațiile lui E. Coșeriu: „Totdeauna vorbirea, limbajul efectiv realizat este o continuă atribuire a eului. I se atribuie celui alt aceeași conștiință cu a vorbitorului”. Limbajul efectiv realizat este această continuă atribuire a eului celorlalți¹⁰. Cu alte cuvinte, în cadrul comunicării scrise, cititorul „înclină să se alieze cu Alteritatea ce-i vorbește dincolo de litera scrisă”¹¹, fiind „prins” în mrejele cugetului și a simțirii emițătorului de mesaje. În acest sens, literaturile popoarelor stau mărturie pentru ceea ce numim condiția dialogică sau colocvială a naturii umane¹².

Din perspectiva lingvisticii moderne, care înclină din ce în ce mai mult spre științele comunicării, chiar și completarea formularelor, dialogul pe e-mail, chestionarele de marketing, sondajele de opinie, examenele scrise etc. constituie dialoguri instituite social ca *forme scrise*¹³.

Comunicarea orală, expresie ideală a condiției dialogice a ființei umane, pune față-n față minimum doi subiecți ce intră în interacțiune cu toate avantajele ce derivă din îngemănarea verbalului, a paraverbalului și a nonverbalului, iar „căutarea neastâmpărată a situației colocviale și plăcerea trăită în actul comunicării trebuie înțelese ca gesturi, atitudini, comportamente ancestrale”¹⁴.

Fenomen complex, cu implicații psiho-logico-lingvistice, filozofice, etico-morale, dar și afective, schimbul dialogal are ca finalitate intercomprehensiunea, aceasta din urmă fiind înțeleasă ca acceptare de a-l asculta pe celălalt ori a-l face să te asculte, concepție, de altfel, împărtășită de cercetători în domeniul comunicării și de gândirea europeană de ultimă oră.

Ni se par pertinente aici ideile lui Ștefan Munteanu, când afirmă că *a comunica* nu presupune în mod fatal „a te înțelege” cu interlocutorul: „Comunic cu cineva și când sunt în dezacord cu el, când îl combat sau când sunt combătut și mă găsesc în situația de a mă apăra. Acest gen de relații verbale este propriu naturii omenești aflate deseori în stări „conflictuale” cu cei din jur. *Conflict* nu vrea să însemne neapărat „dispută” premeditată (deși nici aceasta nu este exclusă), ci atitudine critică, poziții diferite, conciliabile cu timpul sau nu”¹⁵.

Elocvent în acest sens este modelul intercultural promovat de Uniunea Europeană, în care toleranța este „depășită” prin atitudinea activă și respectuoasă a dialogului, nemaiputând fi considerat azi ca scop în sine, ci ca un mijloc de a trăi armonios împreună, ca terapie împotriva izolării în interiorul propriei limbi, culturi și etnii sau confesiuni¹⁶.

Nu putem să nu cităm aici opinia lui Radu Mihăileanu, regizor și scenarist francez de origine română, pentru care privilegiile interculturalității constau, pe de o parte, în apărarea identității proprii a fiecărui popor, iar, pe de altă parte, în a nu ne refugia în spatele acestor identități culturale. Pentru ambasadorul Anului European al Dialogului Intercultural soluția e la suprafață: să dialogăm, adică să învățăm unii de la alții, să îmbogățim identitatea celuilalt, fără a-i cere să devină ceea ce nu este... Asta e bogăția democrației: să am încredere în punctul meu de vedere, chiar dacă nu e și al celuilalt, să respect punctul de vedere al celuilalt, chiar dacă nu sunt de acord cu el¹⁷.

Deși opticile prin care e abordat dialogul sunt diverse, iar opiniile aparțin unor personalități ce vin din sfere de interes diferite, locurile comune sunt evidente. Indiferent de eterogenitatea perspectivelor de interpretare, dialogul nu poate fi decât benefic pentru actorii actului comunicativ.

Departate de a fi o simplă căutare a aprobării unui interlocutor anume, dialogul ține, în același timp, de filozofia întâlnirii și de teoria argumentării, reciprocitatea, colaborarea deliberativă dintre protagoniști fiind o condiție esențială a relației interlocutive, în cadrul căreia violența verbală este cel puțin suspendată¹⁸.

Justețea soluțiilor integratoare, la intersecția mai multor discipline, e confirmată și de o lucrare recentă, în acord cu ultimele publicații internaționale în domeniu, al cărei autor este Andra Șerbănescu, profesoară la Universitatea din București și cercetătoare la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române. Membră a Asociației Internaționale pentru Analiza Dialogului (IADA), autoarea găsește oportună corelarea din antropologie cu perspectiva comunicativ-lingvistică. Pe bună dreptate, „a comunica cu o persoană dintr-o altă cultură înseamnă mai mult decât a vorbi o limbă străină corect gramatical – înseamnă, în primul rând, a comunica în concordanță cu așteptările acelei persoane, cu prac-

ticile sociale și discursive care formează bagajul său intercultural, înseamnă a te adapta nevoilor și așteptărilor celuilalt”¹⁹.

Firește, multe „reguli” ale dialogului intercultural, ce marchează fenomenul globalizării, pot fi lesne transferate în „teritoriul” comunicării cotidiene dintre interlocutori ce aparțin aceleiași spațiu glotic și cultural.

Cele menționate ne întăresc convingerea că astăzi dialogul nu mai poate fi tratat ca un simplu schimb de replici, acesta fiind guvernat *de principiul alternanței la cuvânt*²⁰. A lua în calcul doar contribuția sintaxei, a semanticii, fonologiei și a stilisticii, fără a ține cont de noile direcții de cercetare în știința limbii, individualizate în pragmatică, aceasta fiind interesată de studiul relației dintre semne și cei care le interpretează (vorbitorii activi), ar însemna să simplificăm în mod nepermis lucrurile sau să le spunem doar pe jumătate.

Apelul la teoria actelor de limbaj, la teoria discursului, a conversației, a interacțiunii verbale, a implicitei au îmbogățit în mod substanțial studiul dialogului în ediția nouă a Gramaticii Academice²¹.

Se subliniază, de altfel, că dialogul este constrâns, pe de o parte, de reguli constitutive (de existență), pe de altă parte, de principii de eficiență, iar *competența dialogică* a individului, care nu este înnăscută, ci se învață, asigură reușita interacțiunii verbale. Cercetarea capătă pondere și valoare prin evidențierea factorilor ce modelează dialogul, printre care: numărul participanților; personalitatea vorbitorilor și identitatea lor (culturală, socială, psihologică); relațiile dintre locutori (de colaborare, conflictuale, de putere etc.), acestea generând distincția *dialog formal* (ritualizat) / *dialog informal*; felul în care participanții la dialog se percep reciproc, percepția fiind influențată de factori psihologici și socioculturali; canalul de comunicare și mediile de transmitere a dialogului; locul și momentul desfășurării; comportamentele comunicative în care se organizează dialogul (euristic, de ranforsare, de susținere, reflexiv, explicativ, autocentrat, ludic, tăcere) etc.

Fără a continua lista, credem, aceste dimensiuni pot fertiliza cercetările ulterioare, dat fiind faptul că atât comunicarea scrisă, cât și cea orală este guvernată de un principiu dialogic.

Relevanța dialogului crește în măsură ce se opune *monologului* (adresare către un public, real sau imaginar, fără a aștepta răspuns imediat), caracterizat prin lipsa alternanței la cuvânt, *solilocviului* (monolog autoadresat, meditație interiorizată), reflexe ale singurătății, ale izolării.

Octavian Paler, în *Polemici cordiale*, subliniază, pe bună dreptate, că a vorbi nu înseamnă nimic fără dorința de a fi ascultat²², iar „monologul ca solilocviu, exteriorizat sau nu, este fructul refuzului, dacă nu și al incapacității de a fi cu alții, sau al nevoii, inocente sau orgolioase, de a fi uneori singuri cu noi înșine”²³.

Indiscutabil, trebuie delimitate situațiile când vorbirea interiorizată este o premisă, o condiție a creației (sufletul solitar al poetului) și când constituie drama incomunicabilității omului. Interesant este faptul că și monologul, în esența sa, are caracter dialogic²⁴.

Ajunși la capătul acestor note, tragem următoarele concluzii:

- Omul, prin limbaj dublu articulat și rațiune, își definește identitatea în relație cu ceilalți: *eu – non-eu; eu – tu; eu – altul; eu – lumea...*
- În relațiile interumane, dialogul pune în valoare disponibilitățile colocviale ale omului, materializate prin forța cuvântului.
- Problema relației dintre individ și exterioritatea lui, actualizată prin dialog, îi interesează, în egală măsură, pe filozofi, psihologi, logicieni, lingviști și literați, sociologi, iar filologul nu se poate lipsi de aceste contribuții, dacă vrea să reușească în demersul său investigativ.
- Comunicarea interculturală este dovada cultivării intensive și extensive a dialogului în lumea modernă.
- La buna desfășurare a dialogului contribuie mai mulți factori (de natură pluridisciplinară), iar eficiența schimbului interlocutiv este direct proporțională cu abilitatea numită *competență dialogică*.

NOTE

1. *Gramatica Limbii Române II, Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 779.
2. A. Gavrilov, *Dialogistica textului: aspecte hermeneutice // Conferința științifică internațională „Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere”*. Rezumatele comunicărilor. Științe socioumanistice, vol. I, Chișinău, CEP USM, 2006, p. 252.
3. Vezi M. Buber, *Eu și Tu*, București, Editura Humanitas, 1992.
4. U. Eco, *Limitele interpretării*, Constanța, Editura Pontica, 1996, p. 316.
5. C. Parfene, *Teorie și analiză literară. Ghid practic*, București, Editura Științifică, 1993, p. 15.
6. *Ibidem*, p. 13.
7. C. Noica, *Povestiri despre om*, București, Cartea Românească, 1980, p. 135.
8. Șt. Munteanu, *Introducere în stilistica operei literare*, Timișoara, Editura de Vest, 1995, p. 76.
9. *Ibidem*, p. 13.
10. E. Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, Iași, Institutul de filologie română „A. Philippide”, 1994, p. 22.
11. P. Cornea, *Aproapele și departele*, București, Cartea Românească, 1990, p. 7.
12. C. Parfene, *op. cit.*, p. 15.
13. *Gramatica Limbii Române II, Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 790.
14. C. Parfene, *op. cit.*, p. 14.
15. Șt. Munteanu, *op. cit.*, p. 61.
16. „Plus 22” (supliment la „Revista 22”), 3 ianuarie, 2008, p. 2-3.
17. *Ibidem*, p. 2.
18. Vezi *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 195-196.
19. A. Șerbănescu, *Cum gândesc și cum vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor*, Iași, Polirom, 2007, p. 9.
20. *Gramatica Limbii Române II, Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 805.
21. *Ibidem*, p. 779-817.
22. O. Paler, *Polemici cordiale*, București, Cartea Românească, 1983, p. 14.
23. Șt. Munteanu, *op. cit.*, p. 59.
24. Vezi *Gramatica Limbii Române II, Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 779-780.